

30. Щедрина Д.С. З історії становлення і розвитку партійних архівів на Україні // Український історичний журнал. – 1978. – №5. – С.45-52.
31. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі – ЦДАВО України). – Ф.5118 Управління з повернення обладнання, майна та цінностей при Раді Міністрів УРСР. – Оп.1. – Спр. 13 Звіт про роботу бригади Уповноваженого РНК УРСР в Румунії з повернення радянського майна, місячні зведення про відправку сільськогосподарського та іншого майна. – 228 арк.
32. ЦДАВО України. – Ф.5118. – Оп.1. – Спр. 15 Звітна доповідь Уповноваженого РНК УРСР в Румунії про зроблену роботу з повернення радянського майна. – 253 арк.
33. ЦДАВО України. – Ф. 5118. – Оп. 1. – Спр. 119 Листування з конторами Управління, міністерствами, центральними та іншими організаціями про повернення майна. – 256 арк.
34. ЦДАВО України. – Ф.5118. – Оп. 1. – Спр.120 Листування з конторами Управління, міністерствами, центральними та іншими організаціями про повернення майна. – 234 арк.

Щетников В. П., Чабан Ю. О. Проблема вывоза культурных ценностей из Транснистрии в 1941–1944 гг. и их возвращения в послевоенный период

В статье представлен историографический обзор состояния и основных вопросов исследования проблемы вывоза культурных ценностей во время Второй мировой войны и послевоенный период. Поставлен вопрос вывоза культурных ценностей с территории Транснистрии структурами оккупационной администрации, как Германии, так и Румынии и возвращения их после освобождения региона в 1944 году.

Ключевые слова: Вторая мировая война, культурные ценности, Одесса, Транснистрия.

Shchetnikov V. P., Chaban Yu. O. The problem of exportation of cultural values from Transnistria in 1941-1944 and their return in the postwar period

The article represents historiographical review of the state and basic questions of the investigation of fate of the cultural treasures during Second World War. The issue of export of cultural property from the territory of Transnistria occupation administration structures of both Germany and Romania and return them after the occupation is raised.

Keywords: Second World War, cultural treasures, Odessa, Transnistria.

УДК [94+336.7](477)“1941/1944”

Ю. І. Левченко

ГРОШОВІ СИСТЕМИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ (1941–1944 РР.)

У статті розкрито причини утворення різних грошових систем в Рейхскомісаріаті «Україна», дистрикті «Галичина», губернаторствах «Буковина», «Бессарабія», «Трансністрія», зоні оперативного тилу вермахту в Україні та відмінність грошового обігу в них.

Ключові слова: адміністративно-територіальні одиниці, грошова система, грошовий обіг, грошові одиниці, банки, Українська РСР, Третій Рейх, Румунія.

Майже 70 років відділяє нас від періоду окупації України в Другій світовій війні. Тема окупаційного режиму багатопланова і в ній є ще й досі недостатньо вивчені питання. Одним із таких є питання грошових систем на території окупованої України в адміністративних одиницях під владою Німеччини та Румунії.

В історичній науці цій темі тривалий час не приділялося належної уваги. Пояснюється це тим, що в радянський час вона не вписувалась в загальну структуру розкриття окупаційного режиму, а за незалежності України отримала тільки фрагментарне висвітлення. Однією з перших робіт, що вивчає проблему є робота А. М. Аликсеева "Военная валюта" в якій вказується, що "організований в Україні (в м. Рівному) Центральний емісійний банк випускав в обіг власні білети-карбованці" [1, с.58]. Далі цю проблему вивчали дослідники М. М. Загоруйко А. В. Юденков [2, с.160], Г. В. Боряк, М. Дубик, Н. Маковської [3, с.56-60] та І. Г. Ветров [4, с.63-65]. Окремо слід виділити праці боністів-нумізматів, в яких розглядаються грошові знаки, що знаходилися в обігу під час Другої світової війни, зокрема і на території окупованої України. Це праці дослідників А. С. Бадаєва [5], Б. В. Сенілова [6], Р. М. Шуста [7], Я. Натанзона [8]. Проблеми регіональної специфіки грошового обігу в окремих історичних областях України мали місце в роботах О. Д. Огуя [9], С. В. Краузе [10], І. М. Пасюка [11], О. О. Клименка [12] та ін.

Проаналізовані автором вище наукові праці переконують в тому, що дана тема не стала об'єктом окремого історичного дослідження і потребує глибшого вивчення.

Автор цієї публікації ставить перед собою наступні завдання: виявити передумови та причини виникнення різних грошових систем в адміністративно-територіальних одиницях України під час окупаційного періоду в 1941-1944 рр.; прослідкувати виникнення відмінностей грошового обігу в окупаційних одиницях, утворених на території України; скласти порівняльну таблицю грошових знаків на території України періоду окупації.

Протягом 22 червня 1941 р. – 22 липня 1942 р. нацистська Німеччина за допомогою сателітів повністю захопила територію Української РСР. Окуповані області були поділені на дві частини: зону військового

управління та цивільних адміністративних утворень. Перша підпорядковувалася Головному командуванню сухопутних військ вермахту, а друга – об'єднувала адміністративно-територіальні одиниці, створених під владою Третього рейху та Румунії.

Територія п'яти східних областей Української РСР – Чернігівської, Сумської, Харківської, Сталінської (з 1961 р. – Донецька) та Ворошиловградської (з 1990 р. – Луганська), які впродовж 1941-1943 рр. перебували під управлінням групи армій "Північ", в сучасній українській історичній науці отримала назву "Зона оперативного тилу вермахту" або "Військова зона України". Слід зазначити, що під керівництвом військового управління перебувала вся територія України. По мірі просування групи армії "Північ" в глиб СРСР, її розміри обмежувалася шляхом передачі окупованих теренів до складу адміністративно-територіальних одиниць – дистрикту "Галичина", Рейхскомісаріату "Україна", "Трансстріт" [13, арк. 6,64-65,81].

Дослідник грошових систем З. В. Атлас стверджує, що, на захопленій Третім Рейхом частині СРСР, існувала система паралельного обігу двох валют – радянської та окупаційної [14, с.294]. На це в своїй праці також вказує дослідник Б. В. Сенилов. Він пише наступне: "Військові марки кредитних кас були оголошені законним платіжним засобом на території майже всіх окупованих країн... За внутрішньою (національною) валютою в більшості окупованих країн була збережена платіжна сила" [5, с.18-19]. Причинами збереження національної валюти були: 1) створення для місцевих мешканців образу не окупованої країни, а тільки контрольованої Третім Рейхом; 2) для максимального пограбування окупованої країни через встановлення примусового (завищеного) курсу обміну; 3) для отримання інфляційних переваг [1, с.49; 6, с.19; 11, с.79].

Тому, з початком захоплення Української РСР і подальшим просуванням на схід, керівники тилового району групи армій "Південь" не раз в "особливих розпорядженнях" пояснювали, що радянські гроші є законним засобом обігу. В одному з таких розпоряджень від 4 листопада 1941 р. вказувалося наступне: "В окупованих областях СРСР поряд з державними кредитними білетами вартістю в 50, 20, 5, 2, 1, і 0.50 імперських марок, а також німецьких розмінних монет в 10, 5, 2 і 1 імперських пфеніги, рублі та червінці є законними грошима" [15, арк.68]. Офіційний курс окупаційної марки до рубля становив 1:10. тоді як до війни він становив 1:2 [7, с.304; 11, с.79; 16, с.98]. Не зважаючи на офіційно встановлений курс на "чорному ринку", за 1 марку давали від 12 до 20 рублів [15, арк 33; 17, арк 98].

Банкноти імперських кредитних кас в рейхсмарках – Hauptverwaltung der reichskreditkassenschein – (військова або окупаційна марка) були введені до обігу в травні 1940 року. Ці гроші використовувалися як примусовий засіб платежу при закупівлі товарів на ринку або обмінювалися в місцевих банках і касах на внутрішню валюту, якою потім розплачувалися за товари і послуги [5, с.52],[6, с.19]. Окрім вищезгаданих грошових одиниць на території під управлінням військової адміністрації використовувалися спеціально випущені у 1940-1942 рр. - Behelfszahlungsmittel fur die Deutsche Wehrmacht - допоміжні платіжні засоби для німецького вермахту номіналом в 1, 5, 10, 50 райхспфенігів та 1, 2 райхсмарки [7, с.305],[11, с.78],[16, с.98]. Вони мали обіг тільки в діючій армії для внутрішніх розрахунків, а використання їх позасферою указанного обігу суворо заборонялося [5, с.54]. В кінці 1944 р. були випущені - Verrechnungsschein fur die Deutsche Wehrmacht - розрахункові знаки для військ вермахту номіналом в 1, 5, 10, 50 рейхсмарок [6, с.30],[7, с.305]. Вони були в обігу близько місяця на території Західної України, а їх номінальна вартість дорівнювала "цивільним" рейхсмаркам [5, с.54].

Рівень життя населення був дуже низьким. Середня заробітна плата робітника у різний період окупації даного регіону складала від 300 до 500 руб. (30-50 марок), лікаря – 400 руб. (40 марок), вчителя – 300-500 руб. (30-50 марок), санітара – 150 руб. (15 марок) В той час, як ціни на основні продукти харчування були високими. Так, стакан жита коштував 18-30 руб. (1.8-3 марки), пшениці - 11-35 руб. (1.1-3 марки), головка капусти – 10-15 руб. (1-1.5 марки), кілограм картоплі – 10-100 руб. (1-10 марок), літер соняшникової олії – 690 руб. (69 марок) та ін. [18, с.82-108]. Це є підтвердженням того, що військова марка використовувалась для максимального пограбування окупованої країни.

На підставі декретів А. Гітлера від 17 та 22 липня 1941 р. "управління областю Галичина переходить до Генерал-губернатора" та за розпорядженням Ганса Франка від 1 серпня 1941 р. в Галичині було запроваджено цивільну німецьку адміністрацію, підпорядковану урядові Генерального Губернаторства. Відповідно до цього Львівська, Дрогобицька, Станіславська, Тернопільська (без північних районів) області Української РСР під назвою дистрикт "Галичина" увійшли до складу "Польського" Генерал-губернаторства, утвореного 12 жовтня 1939 р. після окупації Німеччиною Польщі.

Наказом Г. Франка від 25 серпня 1941 р. "в Галицькій області, починаючи від 8 вересня 1941 р., законним засобом платежу стали банкноти в злотих 500, 100, 50, 20, 10, 5, 2 і 1, які випустив Емісійний банк Польщі" (Zloty Emissionbank in Polen). Також засобом платежу були "сталеві монети по 50 грошів і цинкові монети по 20 і 10 грошів, які вибив і пусти в обіг Емісійний банк у Польщі, а також державна дзвінка монета колишньої польської держави в злотих 10, 5, 2 і 1 та грошів - 50, 20, 10, 5, 2 і 1" [19, с.32-33]. 1 серпня 1941 р. відбувся другий випуск злотих номіналом в 1, 2, 5, 50 і 100 приурочені до дня приєднання Галичини до Генерал Губернаторства [18,с.97]. 15 вересня 1941 р. населенню було наказано до 1 листопада обмінити всі радянські грошові знаки на злоті за курсом 1 злотий = 5 рублям [19, с.33]. Спеціальним наказом від 11 вересня 1939 року на території Генерального Губернаторства було введено в обіг німецьку марку [7, с.302]. Офіційний курс злото до рейхсмарки становив 1 злота = 1/2 німецької рейхсмарки або 1 рейхсмарка = 2 злотим [7, с.303; 16, с.97].

Рівень життя в дистрикті «Галичина» був зрівняний з іншими дистриктами «Польського» Генерал Губернаторства. Розмір заробітної залежав від віку та кваліфікації робітника. Так, найменше оплачувалась праця неповнолітніх - 65 злотих. Заробітна плата робітника коливалася від 156 до 300 злотих, керівника

підприємства або інженера - 600 злотих. При цьому літер молока коштував 5 злотих, кілограм картоплі – 8 злотих, цукру – 55 злотих, десяток яєць – 20 злотих, хлібина – 20-25 злотих, кілограм сала аж 120 злотих [20, с.65-67; 21, с.192].

Ще 20 серпня 1941 р. А. Гітлер видав наказ про утворення Рейхскомісаріату "Україна", який включав до свого складу "частину східних захоплених областей, населену українцями, оскільки вона непідвладна управлінню генерал-губернатора" [22, арк.41]. Сюди входили території Рівненської, Волинської, Кам'янець-Подільської (з 1954 р. Хмельницька), Житомирської, Київської, Полтавської, Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградська, північні райони Тернопільської і Вінницької та східні райони Миколаївської області Української РСР. Окрім суто українських земель до складу рейхскомісаріату також було включено південні райони Брестської, Гомельської, Пінської, Поліської областей Білоруської РСР. Територія його формувалася поступово: у серпні 1941 р. складала 71 тис. кв. км., 20 жовтня того ж року - 176 тис. кв. км., а 15 листопада - 235 тисяч кв. км. На 1 січня 1943 р. він обіймав територію площею 339 275 кв. км [23, с.175]. Так як рейхскомісаріат формувся поступово з частин військової зони, то на його теренах були поширені всі грошові одиниці, що мали обіг в зоні військового управління – окупаційні марки, рублі та червінці. Така ситуація залишалась до грошової реформи 4 липня 1942 р. Відповідно до розпорядження про грошову реформу: "грошовою одиницею Рейхскомісаріату "Україна" є карбованець" [24, арк.131]. В обіг були випущені банкноти номіналом в 1, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 [7, с.304 ; 16, с.98]. Також в 1942 р. був видрукований тираж грошових знаків номіналом 2 карбованці. Однак вони були знищені при транспортуванні радянськими партизанами [11, с.79]. Ці грошові одиниці були в обігу тільки на території рейхскомісаріату "України", а в інших окупованих областях не приймалися [25, арк.40]. Підтвердженням цьому є те, що Чернігівський банк відмовлявся приймати до обміну карбованці [3, с.60].

Платіжними засобами залишалися в обмеженому вигляді радянські грошові знаки. Як підтверджено документами "із грошових знаків СРСР залишити знаки вартістю 1 і 3 рублі, а також розмінну монету". В постановах окупаційних щодо грошової реформи вказувалось: "Всі інші грошові знаки є недійсними... вони підлягають обміну в Центральному емісійному банку України... по курсу 1 рубль = 1 карбованцю" [24, арк.133].

Відзначимо, що на території України знаходилися в обігу всі грошові одиниці, які були в обігу в Німеччині. Дослідник А. С. Бадаєв стверджує наступне: "Це була тверда валюта, якою розраховувались за послуги на території рейхскомісаріату. Не дивлячись на два варіанти назв – рейхсбанкнотен та рентенбанкшайнен, ці гроші називали рейхсмарками" [5, с.53]. Підтвердження цього знаходимо в матеріалах, які стосуються грошової реформи і де виписано наступне: "До особливого розпорядження кредитні білети рейху також являються дійсним засобом розрахунку" [24, арк.133]. Цим документом для німців на окупованих українських землях надавалася можливість здійснювати взаєморозрахунки у твердій валюті рентного банку Німеччини – Deutschen Rentenbank, що мала назву рентна марка (рентенбанкшайнен) зразка 1923-1937 рр. Її номіналами були - 1, 2, 5, 20, 50, 100, 500, 1000 рентенмарок, а також - Deutschen Reichsbank – рейхсмарками (рейхсбанкнотен) зразка 1924-1942 рр. у номіналах 5, 10, 20, 50, 100, 1000 рейхсмарок [11, с.78],[16, с.98]. (На цей час 1 рентна марка дорівнювала 1 рейхсмарці [26, с.314].) Слід відзначити, що рейхсмарки знаходилися в обігу і на території зони оперативного тилу вермахту, але їх використання обмежувалось «особливими розпорядженнями» командування тилового району групи армій «Північ». Так, за цими документами від 1 вересня 1941 р., заборонявся обмін рейхсмарок в окупованих районах на валюту СРСР [15, арк.231]. В рейхскомісаріаті «Україна» вони були у вільному обігу, оскільки ця територія була підконтрольною Третьому рейху. Отже, на території Рейхскомісаріату "Україна" після грошової реформи законними платіжними засобами були українські карбованці, німецькі марки, рублі (номіналом в 1 і 2), а також радянська розмінна монета [27, арк.7]. Також в обігу знаходилися німецькі монети з дорогоцінних металів номіналом в 2, 5 рейхсмарок та звичайні розмінні монети номіналом в 1, 2, 5, 10, 50 пфенігів [10, с.98; 11, с.78].

Рівень життя населення рейхскомісаріату «Україна» визначався співвідношенням заробітної платні та вартістю товарів. Заробітна плата кваліфікованого робітника становила 400 крб., бухгалтера – 500 крб., вчителя – 250 крб. Ставки фахівців та керівників підприємств коливалась від 900 крб. до 1500 крб. [4, с.116; 20, с.66]. В той час кілограм хліба коштував 140-150 крб., сала – 700-750 крб., масла – до 800 крб., житнього борошна 40-80 крб., пшона 10-68 крб., картоплі 10-23 крб. [28, с.64; 29, с.48]. Порівняння заробітної платні та цін на продукти дозволяє стверджувати, що політика окупаційної влади була грабіжницькою.

Грошова політика мала свою специфіку в регіоні, що перебував під контролем Румунії. За домовленістю між А. Гітлером та І. Антонеску про участь Румунії на боці Німеччини у війні проти Радянського Союзу, Румунія повертала собі втрачені в 1940 році Бессарабію та Північну Буковину. Після їх захоплення 11 та 14 липня 1941 р. останні були проголошені румунськими провінціями, а 3 вересня 1941 р. відповідно до декрету про організацію Бессарабії та Буковини, обидві провінції отримали статус губернаторств [30, с.149-151]. Губернаторство "Буковина" об'єднувало Чернівецьку область Української РСР, Ліпканський і Бріченський райони Молдавської РСР, а також румунські повіти: Дорохой, Камплуг, Радауці, Сучава [31, арк.2-19]. До складу Губернаторства "Бессарабія" увійшли правобережні повіти Молдавської РСР: Бельцький (без північних районів), Бендерський, Кагульський, Кишенівський, Орґеєвський, Сотокський та Ізмаїльська область Української РСР. На території цих губернаторств єдиною законною валютою було проголошено *Leu Banca Nationala a Romaniei* – Лей Румунського національного банку [30, с.152; 32, с.238]. В зв'язку з цим румунська влада у вересні 1941 р. віддала наказ в короткий термін обміняти радянські рублі та червінці на леї по курсу: 1 рубль = 6 леям [33, арк. 2-3]. В обіг були випущені банкноти номіналами 500, 1000, 2000, 5000, леїв та монети в 1, 2, 5, 20, 100, 200 леїв [9, с.89].

Рівень життя населення та купівельна спроможність леї на території губернаторств "Буковина" та "Бессарабія" суттєво відрізнялися від «військової зони», дистрикту «Галичина» та рейхскомісаріату «Україна». Середня заробітна плата в обох губернаторствах приблизно складала 2 000 – 2 500 лей. На цей час хліб коштував 10-15 лей, 1 літр. молока – 15 лей, 1кг. свинини – 40-50, а масла – 100 лей [8, с.97]. Аналізуючи співвідношення зарплати та цін на продукти, можна стверджувати, що місцеве населення цих губернаторств почувало себе більш захищено у порівнянні з німецькими адміністративними утвореннями.

27 липня 1941 р. А Гітлер привітав І. Антонеску з приєднанням Бессарабії і Буковини до Румунії та запропонував продовжувати війну "на Сході". За це він обіцяв І. Антонеску віддати під контроль південно-східні території від Бугу. 19 серпня 1941 р., відповідно домовленостей Гітлер-Антонеску, було утворено третє губернаторство під румунським цивільним контролем – "Трансністрія". До його складу ввійшли території міжріччя Дністра та Південного Бугу. Це сучасні території Одеської області, південні райони Вінницької, західні райони Миколаївської областей та лівобережні райони Молдавської РСР – Дубосарський, Рибницький і Тираспольський.

На території "Трансністрії" протягом липня-серпня 1941 р. платіжними засобами були – рублі, червінці, леї та окупаційна марка. Офіційне співвідношення цих грошових одиниць було наступне: 1 окупаційна марка = 10 рублям або 60 леям, а 1 лея = 6 рублям [12, с.157-158]. Відповідно до шостого пункту декрету про встановлення румунської адміністрації між Дністром та Бугом, німецьку окупаційну марку було проголошено єдиним платіжним засобом на території "Трансністрії" [34, с.55; 35, с.160]. Скоро використання румунських лей на цій території був заборонений, а радянські рублі та червінці наказано обмінювати за курсом 1 окупаційна марка = 10 рублям. Однак такий курс обміну не був вигідним румунській владі і тому скоро його свідомо призупинено. Після двохмісячних переговорів між румунською та німецькою владою ці «фінансові непорозуміння» вдалося усунути шляхом введення більш вигіднішого для Румунії курсу обміну [12, с.157]. Вже 21 листопада 1941 р. було оголошено про обмін радянської валюти на окупаційні марки за курсом 1 окупаційна марка = 20 рублям [34, с.84].

Рівень життя населення та купівельна спроможність окупаційної марки на території губернаторства "Трансністрія" мав свою специфіку. Середня заробітна плата в залежності від спеціальності та кваліфікації складала 20 – 90 марок, а зарплата місцевого службовця - від 45 до 150 марок. В цей час 1 кг. хліба коштував 4-5 марки, картоплі - 2 марки, цибулі – 2,5 марки, мяса – 5 марок, 1 літр молока – 2 маки, сметана – 8 марок, а 1 кг. цукру до 30 марок [32, с.196-197]. Введення німецької окупаційної марки та невизначений статус Трансністрії погіршило рівень життя населення у порівнянні з губернаторствами «Бессарабія» та «Буковина». Однак, в цьому регіоні матеріальне становище працюючих в цілому було кращим у порівнянні з іншими адміністративно-територіальними одиницями

Упередженням було ставлення Румунії до німецької валюти. Не дивлячись на те, що рейхсмарки вільно обмінювалися на леї за курсом 1 рейхсмарка дорівнювала 60 леям, обмін румунських лей на рейхсмарки здійснювався тільки через Національний банк Румунії за невигідним курсом та сплату великого комісійного збору. Окупаційну марку було заборонено використовувати як платіжний засіб на території губернаторств "Буковина" та "Бессарабія", а в "Трансністрії", де вона стала головним засобом платежу, румунська лея заборонялася. Таке становище було викликано тим, що румунська влада боялась знецінення леї при обміні її на економічно не забезпечені німецькі окупаційні марки [8, с.96]. Незважаючи на обмеження, румунські леї були поширені на тих територіях, де знаходилась румунська армія – "Трансністрія", південь України, Крим [36].

Зауважимо, що на окупованій території були поширені торгівельні та "чорні" ринки, де без проблем можна було обмінювати будь-яку іноземну валюту. Так, 1 долар вільно можна було обмінювати на 2.50 рейхсмарки, 3.50 злотих або 150 лей (на чорному 200 лей) [8, с.136]. Німецькі окупаційні марки, різні платіжні засоби для вермахту та українські карбованці вважалися ерзац-валютою (замінниками валюти). Вони не мали економічного підґрунтя і тому обмін цих грошових одиниць на інші валюти (окрім рубля і карбованця) не відбувався.

Отже, на території загарбаної України були сформовані грошові системи, що виникли окремо в кожній з адміністративних одиниць. Це пояснюється тим, що кожна з них України мала свої особливості створення. Так, губернаторства "Буковина" та "Бессарабія" були анексовані до складу Румунії; дистрикт "Галичина" приєднано до "Польського" Генерал-губернаторства; Рейхскомісаріат "Україна" було утворено з ініціативи німецького керівництва; губернаторство "Трансністрія", хоч і було визнано окремою адміністративно-територіальною одиницею, але залишалось під спільним управлінням німецьких та румунських окупантів; зона оперативного тилу вермахту на території України (п'ять східних областей) весь час війни залишалася під керівництвом військового командування.

Аналізуючи грошові системи в адміністративно-територіальних одиницях окупованої України, слід умовно визначити дві домінуючі грошові одиниці – німецьку рейхсмарку та румунську лею. Пеша була основною грошовою одиницею на території рейхскомісаріату "Україна", дистрикту "Галичина", "Трансністрії" та зоні оперативного тилу вермахту. Друга - домінувала в губернаторствах "Буковина" та "Бессарабія".

Однак, кожна з вказаних вище територій мала власну грошову одиницю. В дистрикті «Галичина» це польський злотий; в рейхскомісаріаті «Україна» – карбованець; в губернаторствах «Буковина» та «Бессарабія» – румунська лея. В губернаторстві «Трансністрія» основною була німецька окупаційна марка; в зоні оперативного тилу вермахту – грошовими одиницями залишалися рублі та червінці, а також була поширена німецька окупаційна марка.

Запропонована автором таблиця, складена на основі опрацьованих джерел та сучасних публікацій по даній проблемі, розкриває специфіку грошової політики в різних регіонах України під час німецької та румунської окупації у зазначений період.

№	Назва адміністративно-територіальної одиниці	Основна грошова одиниця та курс обміну відносно рубля.	Інші грошові одиниці що мали поширення на даній території
1	Зона оперативного тилу вермахту на території України. (Військова зона України)	1. Білети імперських кредитних кас в рейхсмарках (Окупаційна марка). Курс обміну: 1 окупаційна марка = 10 рублям. 2. Радянські рублі та червонці.	1. Рейхсмарки. 2. Рентні марки. Курс обміну: 1 марка = 10 рублям. На чорному ринку: 1 марка = 20 рублям 3. Спеціальні платіжні засоби для військ вермахту.
2	Рейхскомісаріат "України"	до 25 липня 1942 р.: 1. Окупаційна марка. Курс обміну: 1 окупаційна марка = 10 рублям. 2. Радянські рублі та червонці. після 25 липня 1942 р.: 1. Карбованець центрального емісійного банку України. Курс обміну: 1 карбованець = 1 рублю 2. Радянські рублі номіналом 1 і 3 та радянська розмінна монета.	1. Рейхсмарки. 2. Рентні марки. Курс обміну: 1 марка = 10 рублям. 3 25 липня 1942 р. 1 марка = 10 карбованцям
3	дистрикт "Галичина"	до 25 серпня 1941 р.: 1. Окупаційна марка. Курс обміну: 1 окупаційна марка = 10 рублям. 2. Радянські рублі та червонці з 25 серпня 1941 р.: 1. Злотий Польського емісійного банку (краківський злотий). Курс обміну: 1 злотий = 5 рублям.	1. Рейхсмарки 2. Рентні марки Курс обміну: 1 марка = 2 злотим.
4	Губернаторства "Буковина" та "Бессарабія"	до вересня 1941 р. 1. Радянські рублі та червонці 2. Лей Румунського національного банку. Курс обміну: 1 лея = 6 рублям. після вересня 1941 р. Лей Румунського національного банку.	1. Рейхсмарки 2. Рентні марки Курс обміну: 1 марка = 60 леям.
5	Губернаторство "Трансністрія"	до 19 серпня 1941 р.: 1. Радянські рублі та червонці. 2. Окупаційна марка. Курс обміну: 1 окупаційна марка = 10 рублям. 3. Лей Румунського національного банку. Курс обміну: 1 лея = 6 рублям. з 19 серпня 1941 р.: 1. Окупаційна марка. Курс обміну: 1 окупаційна марка = 20 рублям.	1. Рейхсмарки 2. Рентні марки 3. Лей Румунського національного банку. Курс обміну: 1 марка = 60 леям.

Перспектива дослідження даної теми полягає у більш глибокому вивченні проблеми правового регулювання та забезпечення функціонування окупаційних грошових систем періоду 1941-1944 рр.

Джерела та література

1. Аликсеев А. М. Военная валюта / Аликсеев А. М. – М.: Госфиниздат, 1948. – 104 с.
2. Загорюлько М. М. Крах плана "Ольденбург" / Загорюлько М. М., Юденков А. Ф. М.: Экономика, 1980. – 376 с.

3. Боряк Г. В. "Нацистське золото з України": У пошуках архівних свідчень / Боряк Г. В., Дубик М., Маковська Н. – К.: Видавництво інституту археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1998-2000. – Вип 1. – 136 с.
4. Ветров І. Г. Економічна експансія Третього рейху в Україні 1941-1944 рр / Ветров І. Г. – К.: Четверта хвиля, 2000. – 232 с.
5. Бадаев А. С. Бумажные деньги ходившие на Украине: каталог / Бадаев А. С. – Чернигов, 1991. – 196 с.
6. Сенилов Б. В. Военные деньги второй мировой войны / Сенилов Б. В. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 128 с.
7. Шуст Р. М. Нумізматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: навч. посіб. / Шуст Р. М. – К.: Знання, 2007. – 371 с.
8. Натанзон Я. Бумажные денежные знаки на оккупированных территориях СССР в период Второй мировой войны: каталог / Натанзон Я. – К.: Логос, 2012. – 140 с.
9. Огуй О. Д. Чернівці та околиці: грошовий обіг та монетні знахідки протягом тисячоліть / Огуй О. Д. – Чернівці: Рута, 2007. – 144с.
10. Краузе С. В. Монети та грошовий обіг Галичинни / Краузе С. В. – Коломия, 2000. – 136 с.
11. Пасюк І. М. Грошовий обіг на Волині з найдавніших часів до нашого часу / Пасюк І. М. - Луцьк: Твердиня, 2008. – 140 с.
12. Клименко О. О. Грошовий обіг в Транснїстрії у роки німецько-румунської окупації (1941-1944) / О. О. Климанко // Архіви України. – 2011. – № 2-3. – С. 151-166.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. КМФ-8. – Оп.2. – Спр. 150. – 152 арк.
14. Атлас З. В. Социалистическая денежная система / Атлас З. В. – М.: Финансы, 1969. – 383 с.
15. ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп 2. – Спр. 148. – 282 арк.
16. Гроші в Україні: факти і документи / [Дмитрієнко М.Ф., Литвин В.М., Ющенко В.А., Яковлева Л.В.]. – К.: ARC-Ukraine, 1998. – 454 с.
17. ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп 2. – Спр. 159. – 141 Арк.
18. Фомін А. В. Вплив нацистської окупації на соціальну сферу України (1941-1943 рр.). За матеріалами Донецької, Луганської і Харківської областей): дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Фомін Андрій Володимирович. – Луганськ, 2007. – 247 с.
19. Німецькі карні приписи що діють у Генерал Губернаторстві (Вибір) / [Коструба П., Мацьків Т., Паше-Озерський М. та ін.]. – Краків-Львів: Українське видавництво, 1943. – 72 с.
20. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939-1944): за матеріалами україномовної преси / Константин Курилишин. – Львів: Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника, 2010. – 328 с.
21. Боляновський А. Соціальний аспект гітлерівського "нового порядку" в Галичині у 1941–1944 роках / А. Боляновський // Вісник Львівського університету. Серія Історична. – 1998. – Вип 33. – С. 186-194.
22. ЦДАВО України. – Ф. 4620. – Оп 5. – Спр 22. - 91 арк.
23. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні / Володимир Косик. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 660 с.
24. ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп 1. – Спр 182. – 161 арк.
25. Центральний державний архів громадянських об'єднань України. – Ф.1. – Оп 23. – Спр. 533. – 55 арк.
26. Рябченко П.Ф. Полный каталог бумажных знаков и бон России, СССР, стран СНГ (1769-1994 гг.) / Рябченко П.Ф. – К.: София, 1995. – 672 с.
27. ЦДАВО України. – Ф. 4620. – Оп 5. – Спр. 13. – 426 арк.
28. Щоденник Аркадія Любченка. 2/XI-41–21/II-45 р. [упоряд. Ю. Луцький]. – Львів; Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1999. – 384 с.
29. Форостівський Л. Київ під ворожими окупаціями / Леонтій Форостівський. – Буенос-Айрос: видавництво Миколи Денисюка, 1952. – 80 с.
30. Новосівський І. М. Нариси історії права Буковини і Бессарабії / Новосівський І. М. – Нью-Йорк; Париж; Сідней. – Торонто, 1986. – 180 с.
31. Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф.Р-662. – Оп.1. – Спр. 4178. – 19 арк.
32. Левит И. Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.9.1939-1911.1942) // Левит И. Э. Кишинев: Штиинца, 1981. – 392 с.
33. ДАЧО. – Ф. Р-662. – Оп 4. – Спр. 34. – 16 арк.
34. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза: Сборник документов и материалов в 2 т. / Ред кол.: Левит И.Э (отв. ред) и др. – Т.2: В тылу врага. – Кишинев: Штиинца, 1976. – 678 с.
35. Одесская область в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. Документы и материалы. / Ред кол.: Зотов Н.И (отв. ред.) и др. – Одесса: Маяк, 1970. – 388 с.
36. Музей Денег. Обращавшиеся в Украине. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.museum-ofmoney.org/view/dengi_obrashhavshiesya_v_ukraine/

Левченко Ю. И. Денежные системы на территории Украины в период оккупации (1941-1944 гг.)

В статье раскрыты причины образования различных денежных систем в рейхскомиссариате «Украина», дистрикте «Галиция», губернаторствах «Буковина», «Бессарабия», «Транснистрия», зоне оперативного тыла вермахта в Украине и различия денежного обращения в них.

Ключевые слова: административно-территориальные единицы, денежная система, денежный оборот, денежные единицы, банки, Украинская ССР, Третий Рейх, Румыния.

Levchenko Yu. I. Cash system in Ukraine while occupation (1941-1944)

The article explores the causes of different monetary systems in the Reich Commissariat "Ukraine," the district "Galicia" governor "Bucovina", "Bessarabia", "Transnistria" operational area behind the Wehrmacht in Ukraine and differences of currency in them.

Keywords: administrative units, the monetary system, currency, currencies, banks, Ukrainian Soviet Socialist Republic, the Third Reich, Romania.